

Načrt zbirke *Monumenta artis musicae Sloveniae* predvideva med drugim objavo celotnega opusa Jakoba Handla Gallusa (1550-1591) v novi transkripciji. Doslej so v njej izšle duhovne skladbe tega skladatelja, v zvezkih V-XVII vse štiri knjige motetne zbirke *Opus musicum*, v zvezkih XVIII-XXI pa mašne skladbe zbirke *Selectiores quaedam missae*. S pričujočim zvezkom začenjajo izhajati še Gallusova posvetna dela. Po času nastanka so to njegove zadnje stvaritve, pisal jih je v poslednjih letih življenja, ko je služboval v Pragi kot kantor cerkve sv. Janeza na Bregu, prijateljsko povezan s krogom tamkajšnih humanistov, po številu pa predstavljajo drugo veliko skupino njegovih kompozicij. Vseh skupaj je natanko sto. Tega števila skladatelj ni načrtoval, vemo namreč, da je imel še več tekstov in da bi jih uglasbil, a ga je prehitela smrt. Od napisanih sto skladb jih je trinpetdeset objavil sam v zbirki *Harmoniae morales*, ki je izšla v treh zvezkih v letih 1589 in 1590 v Pragi, sedeminštirideset preostalih je izšlo po njegovi smrti v zbirki *Moralia*, ki jo je leta 1596 izdal v Nürnbergu njegov brat in dedič Jurij Handl.

Leta življenja v samostanih in cerkvenih službah so Gallusa navajala izključno k ustvarjanju glasbe za liturgično rabo. Kot je zapisal v uvodu k prvi knjigi svojih maš, je bil celo prepričan, da glasbe, "te skoraj božanske stvari ne smemo omadeževati s posvetnimi verzmi." Zakaj se je v zadnjih letih življenja vendarle odločil komponirati posvetna dela, je pojasnil v uvodu k zbirki *Harmoniae morales*. Pravi, da so ga k temu nagovorili njegovi prijatelji, češ da naj včasih prekine z zahtevno duhovno glasbo, se kdaj pa kdaj razbremeni skrbi tudi s kakšnim veseljem in stopi s cerkvenega kora v javnost, od bogoslužja in resnobe k zabavi. Prijateljem je Gallus to svojo zbirko tudi posvetil, "da bi," kot je zapisal v omenjenem tekstu, "imeli, kar vas bi razveseljevalo, in jaz, da bi me branili. Zakaj ne manjka se jih, ki s hripavimi glasovi vmes godrnjajo, ko

Petelin poje..." Kljub tem besedam pa je težko verjeti, da sta na njegovo odločitev vplivala samo nasvet prijateljev in želja, da bi mu bili v obrambo pred nasprotniki. Gotovo je tudi sam čutil potrebo, da v umetnostno razgibanem okolju češke prestolnice potrdi svojo skladateljsko veljavo z deli na področju, ki se ga njegovo ustvarjanje vse dotlej ni dotaknilo. In pri tem si je izbral samosvojo pot.

Gallusove posvetne skladbe pogosto označujejo za madrigale, vendar jim ta oznaka ne ustreza povsem in tudi sam Gallus jih ni imenoval tako. "Namesto *Madrigalia* sem tem veselejšim pesmim dal naslov *Moralia*", je zapisal, "in želim, da se poslej tako imenujejo, ker v njih ni nič razuzdanega, ampak se boje že same sence nespodobnosti." Naslov meri na moralno resnobo in etične misli teh kompozicij. Njihovi teksti so v dobršni meri moralnopoučne sentence o človeških vrlinah in napakah in dostikrat trpke resnice o življenju in svetu ter življenjski nasveti. Nekaj je med njimi hvalnic glasbi, svobodi, vrtu, latinskemu jeziku, dve skladbi sta poklon dvema skladateljema mecenoma. Najdemo pa med moralijami tudi skladbe, ki govorijo o manj resnih, bolj vedrih stvareh. Med njimi je vrsta z blagim humorjem obarvanih in včasih še z življenjskim naukom začinjenih živalskih podob, tudi primer tako imenovane *battaglia*, to je skladbe s prikazom vojaškega spopada, in pesem o zvonu; ta po mnenju etnomuzikologa J. Strajnarja kaže v razporeditvi glasov in ritmični strukturi podobnost s pritrkavanjem, le v Sloveniji znano igro zvonov, ki je skladatelju nemara ostala v spominu iz njegovih otroških let. Skupina zase so moralije, v katerih je beseda o ljubezni in ženski. Iz njih je jasno razvidno, da ljubezen skladatelju ni bila osrečujoče čustvo in da je bil njegov odnos do ženske na moč zadržan, večkrat kar groteskno odbojen - ne vemo, ali zaradi vzgoje in življenja za samostanskimi zidovi ali zaradi slabe osebne izkušnje. Besedila nekaj skladb pa se očitno nanašajo na Gallusa samega, bodisi da go-

vore o samozavesti umetnika in vrednosti njegovega dela, bodisi da gre za - prav nič prizanesljiv - odgovor nasprotniku ali pa za slutnjo bližajoče se smrti.

Druga posebnost moralij je, da niso komponirane na besedila v kakšnem od živih, v madrigalni literaturi običajnih narodnih jezikov, ampak si je Gallus zanje izbral nadnacionalno latinščino. Ta mu je bila, kot je zapisal, najbolj znan, najbolj razširjen in povsod domač jezik, kraljica vseh jezikov, ki pa jo je videl v tej glasbeni zvrsti malodane zapuščeno. Besedila moralij so iz več virov. Najizdatnejši vir je bila skladatelju sočasna antologija antičnih in srednjeveških rečenic in aforizmov *Carmina proverbialia* (Basel, 1576), ob njej še, vendar v bistveno manjši meri, podobna zbirka *Proverbia dictoria* (Frankfurt, 1575); nekaj tekstov Gallusovih moralij je v tri stoletja mlajšem zborniku *Anthologia latina* (Leipzig, 1894). Dobra tretjina besedil, literarno najvrednejša, so odlomki iz del starorimskih pesnikov. Med njimi je daleč najbolj zastopan Ovidij, slede mu Vergilij, Horacij, Maksimijan, Marcijal, Katul in še nekateri. Neidentificiranih tekstov je dvajset ali petina, verjetno so vsaj deloma njihovi avtorji skladateljevi prijatelji češki humanisti, a domala z gotovostjo smemo domnevati, da je kakšnega od njih zložil Gallus sam.

Po glasbeni strani so moralije stvaritve *sui generis* s potezami moteta, madrigala in tudi šansone. Težnja po monumentalnosti Gallusovih deset, dvanajst, šestnajst in štiriindvajsetglasnih motetov jim je tuja, omejujejo se na - za klasično dobo renesančnega

madrigala značilno - štiri, pet in šestglasje, a deset skladb je napisanih za zbor osmih glasov, ki v madrigalni literaturi 16. stoletja ni bil docela neznan izvajalski sestav, vendar redek. Še bolj kot v motetih pa je v moralijah uresničeno tisto, kar je italijanski skladatelj in glasbeni teoretik Nicola Vicentino imenoval *buona maniera di comporre*. To je pojmovanje glasbe kot izrazne umetnosti, njena podreditev besedilu, za renesančni čas značilno hotenje, prenesti besede v muziko kaj najbolj nazorno in jim dati živega duha (*dare spirito vivo alle parole*). Gallus zna izrabiti domala sleherno priložnost v tekstu, da s toni slika, in to daje njegovim posvetnim skladbam posebno draž. V ta namen uporablja raznovrstna kompozicijska sredstva, ki jih je poznejša doktrina o glasbeni retoriki imenovala glasbene figure in jih uredila v podrobno izdelan sistem.

Z moralijami je Gallus razmaknil meje motivnega sveta svoje umetnosti, obogatil slovar svoje glasbene govorice in uveljavil nove razsežnosti svojega skladateljskega daru. Da je javnost ta njegova dela zelo dobro sprejela, vemo iz uvodnega besedila, s katerim je njegov brat Jurij pospremil v svet izdajo zbirke *Moralia*. To, da so omečila tudi njegove nasprotnike, pa povedo besede Gallusa samega, s katerimi je - pol leta pred smrtjo - sklenil svoj poslednji objavljeni tekst, uvod k četrti knjigi motetne zbirke *Opus musicum*: "Svoje hripave Zoile pa kar pustim, saj vidim, da jim zobje ob mojih moralijah že drevene in malodane otopevajo".

Danilo Pokorn